

Marcus Tullius Cicero Deiotarus király érdekében mondott beszéde

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE, FORDÍTOTTA ÉS A MAGYARÁZATOKAT ÍRTA NÓTÁRI TAMÁS¹

I. (1) Noha minden jelentősebb ügyben, Caesar, beszédem elején izgatottabb vagyok, mint ahogyan azt gyakorlatom és életkorom megkövetelné, ebben az ügyben mégis oly sok körülmény tesz zavarodottá, hogy amekkorra igyekeztet Deiotarus király védelméhez számomra baráti hűségem kölcsönöz, annyit von le képességeimből a félelem.² Egyrészt egy király élete és sorsa védelmében beszélek, ami – önmagában, lévén, hogy te forogsz veszélyben, érthető – azonban oly szokatlan, hogy egy király főbenjáró ügy vádlottja legyen, amelyet a mai napig sohasem hallottunk. (2) Másrészt éppen azon királyt, akit korábban államunk körül szerzett múlthatlan érdemeiért az egész senatusszal együtt dicsőíteni szoktam volt, kényszerülök most egy felette rettenetes váddal szemben védeni. Ehhez járul, hogy megdöbrent az egyik vádló kegyetlensége, a másiknak pedig aljassága. Castor a kegyetlen, hogy azt ne mondjam, elvetemült és istentelen, aki unokája létere nagyapját főbenjáró váddal illette, s ifjúsága által rémületet keltett abban, akinek öregségét védenie és oltalmaznia kellett volna, aki ifjúi kora számára az istentelenségtől és az elvetemültségtől szerzett ajánlást, nagyapja rabszolgáját ajándékokkal megvesztegetvén arra vette rá, hogy vádlóként lépjen fel saját urával szemben, s a követek szolgálatából elcsábította!³ (3) Amikor pedig e szökött rabszolgát, aki urát vádolja, urát, aki távol van, s urát, aki államunk leghívebb barátja, szemtől szemben láttam, és amikor szavait hallottam, nem annyira a király veszélyeztetett helyzetét fájlaltam, mint inkább a társadalom helyzete miatt rémültem meg. Ugyanis, míg őseink szokásjoga szerint rabszolgából

még kínvallatással sem szabad urát terhelő vallomást kicsikarni, amely vallatás során a fájdalom az emberből még akarata ellenére is kihúzza az igazságot, addig itt fellépett egy rabszolga, s önként vádolja azt, aki ellen még kínpadra feszítve sem vallhatna.⁴

II. (4) Zavarodottá tesz, Caesar, még egy körülmény, amelytől azonban, miután mélyebben megismertem jellemedet, már nem tartok, a helyzet ugyan méltatlan, ám a te bölcsességed révén méltányosabb lesz. Ugyanis azon gaztettéről beszélni annak színe előtt, akinek az élete ellen a vád szerint e gaztettet szöttek, ha önmagában meggondolod, igen terhes. Ugyanis szinte nincsen oly bíró, aki maga veszélyben forogván ne mutatkoznék saját maga iránt méltányosabbnak, mint a vádlottal szemben. Ám kiváló s egyedülálló természeted, Caesar, csökkenti e félelmemet. Nem tartok ugyanis oly nagyon attól, hogyan fogsz Deiotarus király felől ítélni, mint amennyire tudom, hogyan kívánsz mások által megítéltetni. (5) Nyugtalanít ugyanakkor maga a szokatlan hely is, hogy ilyen jelentőségteljes ügyben, amelyen még sohasem képezte döntés tárgyát, egy magánház falai között kell szólnom, s azon gyülekezetet és sokaságot nélkülözve kell beszélnem, amelyre a szónokok előadása támaszkodni szokott. A te szemeidben és arcvonásaidban találok megnyugvást, terád tekintek csupán, egyedül tehozzád intézem beszédemet: ez hathatós reményt nyújt számomra az igazság megvédéséhez, ugyanakkor kevésbé hat serkentőleg az indulatra, a beszéd erejére s lendületére. (6) Ha ugyanis ezen ügyet, Caesar, a forumon védhetném, s azt te mint bíró hallgatnád, mily szárnyalásra ihletne a római nép összegyűlt sokasága!

Melyik polgár ne fogná azon király pártját, akiről tudja, hogy egész életét a római nép háborúiban töltötte el? Szemem előtt volna a curia, a forumra tekintenek, végül pedig magát az eget hívnám tanúul. Ha így felidézném a halhatatlan istenek, a senatus és a római nép Deiotarus király iránti jótéteményeit, ékesszólásom semmiképpen hagyna cserben. Mivel azonban azt a falak leszűkítik, s e felette jelentős ügy előadását a hely korlátozza, a te feladatod, Caesar, aki gyakran léptél fel sokak érdekében védőként, hogy megtéld szándékodat, s hogy egyrészt méltányosságod, másrészt pedig élénk figyelmed csökkentse zavaromat.

Ám mielőtt magáról a vádról szólok, néhány szót szólnék arról, mit is remélnék a vádlók, akik nyilvánvalóan sem tehetségükkel, sem gyakorlatukkal, sem tapasztalatukkal nem tűnnek ki, mégsem minden remény és várakozás nélkül jöttek e tárgyalásra.

III. (8) Jól tudták, hogy haragszol Deiotarus királyra, és emlékeztek arra, hogy neheztelésedből kifolyólag bizonyos hátrányok és károk érték, s míg órá haragszol, irántuk barátságos vagy, úgy vélték hát, hogy koholt vádjuk könnyen befészkelni magát megsebzett lelkedbe. Ezért először e félelemtől szabadíts meg, Caesar, becsületed, állhatatosságod és kegyességed által, hogy még csak ne is gyanakodhassunk arra, hogy benned akár egy cseppnyi harag is maradt volna. Azon jobboldra kérlek, amit vendégbarátként Deiotarus királynak mint vendégbarát-nak nyújtottál, azon jobboldra, mondom, amely háborúkban és csatákban sem erősebb, mint az ígéretekben és a szótartásban. Be akartál lépni házába, fel akartad vele újítani a régi vendégbarátságot, házi istenei befogadtak, mint megbékélt barátot láttak Deiotarus király oltárai és tűzhelyei. (9) Amilyen könnyű hozzád kérést intézni, Caesar, oly könnyű megkérlelni is. Soha egyetlen ellenséged sem engesztelt ki téged úgy, hogy utóbb a sértettség bármely maradvá-

nyát érezte volna benned. Ám ki nem hallotta Deiotarus király elleni panaszaidat? Ugyanakkor sohasem mint ellenséget vádoltad, hanem mint olyan barátot, aki nem tett kellőképp eleget kötelességének, mivel inkább hajlott Cn. Pompeius barátságára, mint a tiédre, mégis azt mondogattad, hogy megbocsátanád neki e dolgot, ha Pompeiushoz csak segélycsapatokat vagy akár fiát küldte volna el, önmagát pedig idős korával kimentette volna. (10) Így, noha a legsúlyosabb vádak alól felmentetted, egy igen csekély, barátságotok ellen elkövetett bűnét meghagytad. Nemcsak nem büntetted meg, hanem minden félelmetől megszabadítottad, vendégbarátodnak ismerted el, s meghagytad királyi méltóságát. Hiszen nem irántad érzett gyűlöletből járt el így, hanem a közös tévedés folytán bukott el. E királyt, akit a senatus gyakorta nevezett e néven felette tiszteletre méltó határozataiban, aki a senatusi rendet ifjúságától fogva a legtekintélyesebbnek s a legszentebbnek tartotta, e tőlünk távol lakó, külhoni embert ugyanazon körülmények zavartak össze, amelyek bennünket, akik az állam szívében születtünk, s mindig ott tevékenykedtünk.

IV. (11) Midőn meghallotta, hogy a senatus egyhangú határozata alapján ragadtak fegyvert, s a consulokra, praetorokra, néptribunusokra, s ránk, imperatorokra⁵ maradjon az állam védelmét, megkavarodott a lelke, s ez a birodalmunk iránt mindig felette baráti érzületű férfiú a római nép biztonságáért kezdett aggódni, amelytől saját biztonságát is függeni vélte. Még a legnagyobb félelmek közepette is úgy gondolta, hogy visszafogottan kell eljárnia. Leginkább azonban akkor zavarodott össze, amikor azt hallotta, hogy a consulok és minden consulviselt férfiú elmenekült Itáliából (így adták neki ugyanis hírül), s a teljes senatus és egész Itália szétszóródott. Ilyen hírek és szóbeszéddek számára ugyanis nyitva állott az út kelet felé, s ezeket semmiféle valós híradás nem

2001/XIII. 3–4.

követte. Nem hallott semmit javaslataidról, semmit az egységre s a békére irányuló törekvéseidről, semmit bizonyos embereknek méltóságod ellen szótt összeesküvéséről.⁶ S noha így álltak a dolgok, mégis mindaddig visszafogottan járt el, amíg nem érkeztek hozzá követek és levelek Cn. Pompeiustól. (12) Bocásd meg, bocásd meg, Caesar, ha Deiotarus király meghajolt azon férfiú tekintélye előtt, akit mi mindannyian követtünk, akit mind az istenek és az emberek minden megbecsüléssel felékesítettek, mind pedig te magad is, méghozzá a legtöbbször a legnagyobbakkal. Ugyanis, még ha a te tetteid homályba is borították dicsőségeddel mások tetteit, ennek ellenére még őrizzük Cn. Pompeius emlékezetét. Ki ne tudná, mily hatalmas volt a neve, mily nagy volt hatalma, mily ragyogó volt dicsősége mindenfajta háborúban, s mily tiszteletadásban részesítette a római nép, a senatus és te magad is? Annyira felülmúlta elődeit dicsőségben, amennyire te mindannyiukon túl emelkedtél. Így hát csodálattal számoltuk Cn. Pompeius háborúit, győzelmeit, diadalmeneteit és consulságait, a tiedet meg sem tudjuk számolni.

V. (13) Óhozza sodródott tehát Deiotarus király e szerencsétlen és végzetes háborúban, akit korábban jogos és az ellenséggel vívott háborúiban támogatt, akivel nem csupán vendégbarátság, hanem bensőséges barátság fűzte össze, s mint barát jött, akit hívtak, mint szövetséges, akit odarendeltek, s mint olyan, akit erre felhívtak, s aki megtanulta, hogy engedelmeskedjék a senatusnak, végül pedig egy menekülő emberhez jött, s nem egy ellenségeit üldözőhöz, azaz a veszélyben, s nem a győzelemben vállalván vele szövetséget. Így hát a pharsalosi csata után elhagyta Pompeiust, nem akart bizonytalan reményeket hajszozni, s úgy vélte, hogy mind kötelességének, ha tartozott valamivel, mind tévedésének, ha valamit nem tudott, eleget tett, hazament, s amikor te

Alexandriában háborút viseltél,⁷ a te érdekednek rendelte alá magát. (14) Cn. Domitius,⁸ e kiváló férfiú hadseregének szállást és ellátást nyújtott, pénzt küldött Ephesosba annak, akit teid közül leghűségesebb és legodaadóbb hívedként kiválasztottál, és másodszer is küldött pénzt, és harmadszor is adott – árvereztetés útján szerzett – pénzt, hogy azt a háborúhoz felhasználhasd. Kockára tette saját életét, veled volt a Pharnaces elleni csatában, s a te ellenségedet saját ellenségének tekintette. Ezt pedig te azzal fogadtad el tőle, hogy a felette magasztos királyi méltósággal és névvel tüntetted ki.

(15) E férfiút tehát, akit nem csak a veszedelemből mentetted meg, hanem a legmagasabb méltósággal ékesítetted, vádolják azzal, hogy otthonában meg akart ölni téged, amire te, hacsak nem tartod teljességgel örültnek, még csak nem is gyanakodhatsz. Ugyanis, hogy eltekintsek attól, mily rettenő bűn lett volna a házi istenek színe előtt a vendégbarátot meggyilkolni, mily szörnyűség minden nemzet és kor legragyogóbb fényét kioltani, mily vakmerőség a földkerekség legyőzőjét nem félni, mily felettebb embertelen és háládatlan lelkület azt, akitől a királyi címét kapta, zsarnoknak tekinteni: hogy ezektől eltekintsek, mily hatalmas örökség lett volna minden szomszédos királyt, s igen sok ilyen volt, minden szabad népet, minden szövetségest, minden provinciát s mindezek összes fegyvereit egymaga ellen kihívni? Mennyire meghasonlott volna királyságával, házanépével, hitvesével, hőn szeretett fiával, ha e rettenő bűnt nem-hogy véghezvitte, hanem csupán kigondolta volna! VI. (16) Azonban úgy hiszem, mind ezt e megfontolatlan és elhamarkodott ember nem látta. Ám ki meggondoltabb, ki óvatosabb, ki okosabb önáló? Azonban úgy vélem, hogy ehelyütt nem annyira tehetségével és okosságával, mint inkább hűségével és életének istenfélő voltával kell Deiotarus királyt védenem. Ismert előtted, Caesar, jel-

lemszilárdsága, ismertek erkölcei, ismert állhatatossága. Továbbá, aki a római nép nevét akár csak hallotta is, ne hallott volna Deiotarus tisztességéről, méltóságáról, erényéről és hűségéről? Ti pedig azon vádat koholtátok, hogy ez az igen kiváló és legkevesbé sem ostoba ember oly gaztettet gondolt ki, amelyre a következményektől való félelmében még a legbalgább ember sem vetemednék, de még egy gonosztevő sem, hacsak nem teljességgel őrrült? (17) Ám ez nem csupán nem hihető, hanem még csak gyanút sem kelt! 'Midón' – mondja (a vádló) – 'Peium erődítményébe jöttél, és vendégbarátod, a király otthonába betértél, volt egy bizonyos hely, ahol elő voltak készítve azon tárgyak, amelyekkel a király téged meg szándékozott ajándékozni. Oda akart téged vezetni a fürdőből, mielőtt az étkezéshez lehevrednél. Ugyanis ott fegyvereket helyeztél el, hogy téged megöljenek.' Ímhol a vád, ímhol az ok, miért vádolja a szökevény a királyt, a rabszolga urát! Bizonyomra, Caesar, kezdetben, amikor az ügy így került elé, hogy Phidippust, az orvost, a király rabszolgáját, akit a követekkel együtt küldtek ide, ez a fiatalember⁹ megvesztegette, e gyanú kerített hatalmába: 'Egy orvost bérelt fel mint feljelentőt, nyilvánvalóan mérgezésről szóló vádat kohol.' Noha ez az igazságtól távol volt, mégsem járt a dolog messze a szokásos vádaskodástól. (18) Mit mond az orvos? Méregről semmit. Ám ezt egyrészt titkosabban véghezvihették volna, italban vagy ételben, másrészt büntetlenebbül véghezvihető az, amit a tett megtörténte után le lehet tagadni. Ha téged nyíltan öletett volna meg, maga ellen fordította volna az minden nemzetnek nem csupán gyűlöletét, hanem fegyvereit is, ha méreggel, a vendégbarátságot védő Iuppiter¹⁰ istensége elől sohasem titkolhatta volna el, ám az emberek elől talán el tudta volna titkolni. Amit tehát titkosabban megkísérelhetett és óvatosabban véghezvihetett volna ellened, azt nem bírta sem

a ravasz orvosra, sem hűségeseknek vélt rabszolgára, a fegyvereket és a gyilkos cselvetést azonban nem akarta előtted titokban tartani? (19) Milyen ügyesen szőttétek meg a vádat! 'Téged' – azt mondja (a vádló) – 'ugyanazon szerencséd mentett meg, mint midig, mert vonakodtál akkor megtekinteni az ajándékokat.'

VII. És később? Vajon Deiotarus, mint-hogy a dolgot abban az időben nem tudták kivitelezni, rögvest elküldte hadseregét? Nem volt más hely a csapdaállításra? Ám te, miután befejezted az étkezést, azt mondtad, hogy ugyanoda vissza akarsz térni, s így is tettél. Nagy dolog lett volna egy vagy két órára a fegyvereket ugyanott tartani, ahol felállították őket? Miután az étkezést kedélyesen és vidáman töltötted, elmentél oda, amint mondtad, ott megtapasztaltad, hogy Deiotarus király oly érülettel viseltetik irántad, mint Attalos király¹¹ P. Africanus iránt, akinek, amint olvastuk, a legragyogóbb ajándékokat küldte Ázsiából egészen Numantiába, amelyeket Africanus hadserege szemellettára elfogadott. Miután ezt Deiotarus király személyesen, királyi lélekkel és szokás szerint megtette, te hálótermedbe tértél. (20) Könyörgöm, Caesar, idézd emlékeztettedbe azon időt, idézd szemed elé azt a napot, a téged csodálattal szemlélő emberek arckifejezését. Volt ott valami kapkodás, valami zavarodottság, nem volt-e minden szerény, nyugodt s e roppant tekintélyes és gáncstalan ember jellemének megfelelő rend? Milyen okot lehet hát kigondolni, hogy téged a fürdő után meg akart ölni, az étkezés után pedig nem? (21) 'A következő napra' – mondja (a vádló) – 'halasztotta, hogy midón Blucium¹² erődjébe értek, ott hajtsa végre, amit kitervelt.' Nem látom okát a hely megváltoztatásának, azonban mégis gyanús, hogy így történt a dolog. 'Midón' – mondja (a vádló) – 'azt mondtad, hogy az étkezés után hányni akarsz,¹³ a fürdőbe kezdtek vezetni, ugyanis ott volt a csapda. Téged

2001/XIII. 3–4.

azonban ugyanazon jószerecséd megmen-tett, azt mondtad, hogy inkább hálótermed-be akarsz menni.’ Az istenek pusztítsanak el, te szökött rabszolga! Nemcsak semmirekel-lő és gonosz vagy, hanem még ostoba és őrült is. Hogyan? A király ércoszlopokat állított lesbe a fürdőben, amelyeket nem lehetett volna a hálóterembe átvinni? Ímhol a cselvetés vádpontjai, egyebet ugyanis nem mondott. ’Ezekbe’ – mondja (a vádló) – ’be voltam avatva.’ Hogyan hát? Oly esztelen volt tehát a király, hogy azt, akit így rettenetes bűnébe beavatott, elengedje maga mel-lől, s méghozzá Rómába küldje, noha tudta, hogy ott van a legádázabb ellensége, saját unokája, és Caesar, aki ellen cselet vetett, kiváltképp mivel a rabszolga lett volna az egyetlen, aki őt távollétében feljelentette volna? (22) ’Fivéreimet’ – mondja (a vádló) – ’mivel beavatottak voltak, börtönbe vetet-te.’ Tehát míg azokat, akik vele voltak, börtönbe vetette, téged pedig szabadon Ró-mába küldött, noha ugyanazon dolgokról tudsz, amelyekről állításod szerint azok tud-nak? VIII. A vád hátralevő része két szálon futott, egyrészt, hogy a király állandóan résen volt, mivel ellenséges érzülettel viselt-etett irántad, másrészt, hogy nagy hadsereget szerelt fel ellened. A hadseregről röviden szólok, miként a többiről is. Deiotarus ki-rálynak sohasem volt akkora hadereje, hogy azzal a római nép ellen háborút indíthatott volna, hanem csak akkora, hogy saját határa-it a betörésektől és rablótámadásoktól meg-védhesse, s hogy fővezéreinknek segélycsa-patokat küldhessen. Régebben ugyan na-gyobb haderőt tudott fenntartani, most e csekélyről is alig tud gondoskodni.¹⁴ (23) Ám egy bizonyos, számomra ismeretlen Caeciliushoz küldtetted, azokat azonban, aki-kezt küldött, mivel nem akartak menni, börtönbe vetette. Nem kutatom, mennyire va-lószínű, hogy egy királynak ne volnának emberei, akiket követségbe küldjön, vagy hogy azok, akiket küldött, ne engedelmes-

kednének, vagy, hogy azokat, akik így jelen-tős dologban megtagadták az engedelmes-séget, inkább csak börtönbe vesse, semmint megölesse. Azonban mégis, amikor Cae-liushoz küldtetted, vajon nem tudta, hogy azon ügy már elveszett, vagy pedig azt a Caeciliust tartotta oly hatalmas embernek? Caeciliust Deiotarus király, aki a mi embere-inket kiválóan ismerte, nyilvánvalóan meg-vetette, vagy azért, mert nem ismerte, vagy pedig azért, mert ismerte. (24) Hozzáteszi még azt (a vádló), hogy nem a legjobb lovasait küldte. Elhiszem, Caesar, hogy nem voltak összevethetők a te lovassággoddal, azonban azok közül, akik rendelkezésére állottak, a válogatottakat küldte. Azt mond-ja, hogy ezek sorából egyik büntetésből rabszolgaságra ítéltetted. Ezt nem hiszem, nem is hallottam erről, ám az ügyben, még ha így is történt volna, úgy vélném, a királyt semmilyen bűn nem terheli.

IX. Hogyan mutatkozott meg veled szemben táplált ellenséges érzülete? Abban reménykedett, úgy hiszem, hogy nehezen tudsz majd kijönni Alexandriából a vidék és a folyó természeti adottságai miatt. Ám éppen abban az időben Deiotarus neked pénzt, hadseregednek ellátást adott, és azt, akit Ázsia élére állítottál, semmiben nem engedte hiányt szenvedni, neked mint győz-tesnek nem csupán vendégbarátságát aján-lotta fel, hanem veszedelmekben és csaták-ban is készségesnek mutatkozott. (25) Erre az afrikai háború következett.¹⁵ Súlyos hí-resztelések terjengtek rólad, amelyek még ama őrzöngő Caeciliust is felrázták. Milyen érzülettel viseltetted akkor irántad Deiotarus király, aki árverést rendezvén inkább akarta saját magát kifosztani, semmint hogy téged ne tudjon pénzzel támogatni? ’Ám éppen abban az időben’ – mondja a vádló – ’küldet-tett Niceába és Ephesosba, hogy az afrikai híreszteleseket megtudakolják, és azokat si-etve megvigyék neki. Így tehát, midőn hírül adták neki, hogy Domitius hajótörésben

halálát lelte, téged pedig egy erődben ostrommal szorongatnak, Domitiusról egy görög verset idézett ugyanazon tartalommal, amely latinul is létezik: vesszenek ám a barátok, ha az ellenség is velük pusztul.¹⁶ Ezt ő, még ha legádázabb ellenséged lett is volna, akkor sem mondhatta volna soha, ő maga ugyanis szelíd lelkületű, a vers pedig kegyetlen. Hogyan lehetett volna azonban Domitius barátja, ha neked ellenséged lett volna? Végül pedig, miért lett volna neked ellenséged, mikor emlékezett arra, hogy te, noha a háború joga szerint akár meg is ölethetted volna, mind őt, mind fiát megerősítetted a királyi méltóságban? (26) Hogyan tovább? Mivel folytatta ez az akasztófára való? Azt mondta, hogy e vidámságtól felajzva Deiotarus bortól megrészesgülvé egy lakomán meztelenül táncolt. Milyen kereszt volna elegendő büntetés e szökött rabszolgának? Ugyan ki látta Deiotarus királyt valaha is táncolni vagy részegen? Minden királyi erény megtalálható őbenne, amit te, Caesar, úgy vélem, jól tudsz, de mértékletesége kiváltképp egyedülálló és csodálatra méltó,¹⁷ noha tudom, hogy egy királyt nem ezzel a szóval szokás dicsérni. Nem nagy dicséret egy király esetében, ha mértékletes embernek mondják, legyen bátor, igazságos, szigorú, tekintélyes, nagylelkű, adakozó, bőkezű, jótékony, ezek válnak egy király dicsőségére, amaz egy magánemberhez illik. Ám vélekedjék mindenki, ahogy akar, én mégis a mértékletességet, más szóval az önmérsékletet és az önuralmat a legnagyobb erénynek ítélem. Mindezt őbenne már ifjú korától fogva mind egész Ázsia, mind magistratusaink és követeink, mind az Ázsiában kereskedő római lovagok észlelték, és megismerték. (27) Az államunk iránt tanúsított számos szolgálat lépcsőfokain jutott el a királyi címhez, azonban mégis, ami szabadideje a római nép háborúi mellett maradt, abban embereinkkel szőtt kapcsolatokat, barátságokat, üzleti viszonyokat, oly-

annyira, hogy nem csupán nemes tetrarchának,¹⁸ hanem felette kiváló családfőnek, igen gondos földművelőnek és állattenyésztőnek is tartjuk. Aki tehát ifjúként, amikor még nem ékesítette ekkora dicsőség, minden esetben szerfelett komolyan és megfontoltan járt el, az eme méltóságban és életkorban táncolt volna?

X. (28) Inkább nagyatyád jellemét és erkölceit kellene példaként követned, Castor, semmit e roppant kiváló és jeles férfitű egy szökött rabszolga kijelentése által rágalmaznod. Még ha nagyapád táncos ember volna, nem pedig az a férfiú, akiről tisztesség és erkölcs tekintetében példát lehet venni, legkevésbé sem illenek életkorához e rágalom. Azon gyakorlatok, amelyekben ifjú korában edzette magát, s ez nem a tánc, hanem a fegyverforgatás és a lovaglás mesterei elsajátítása volt, ám életkora hanyatlásával azok is mind sorra elhagyták. Így tehát az, hogy Deiotarus, miután többen felsegítették a lóra, azon öreg korában magát meg tudta tartani, csodálatunkra szolgált, ez az ifjú viszont, aki Kilikiában¹⁹ parancsnokságot alatt szolgált, Görögországban²⁰ pedig katonatársam volt, mikor seregünkben válogatott lovasaival lovagolt, akiket atyja vele együtt Pompeiushoz küldött, hogy szeretett feltűnést kelteni, hogy hengegett, hogy kérkedett, nem hagyta, hogy e kedvtelésében s szenvedélyében bárki is fölébe kerekedjék! (29) Midőn pedig a hadsereg elvesztése után én, aki mindig a békeszerzésre törekedtem, a pharsalosi csata után arra ösztökéltem, hogy a fegyvereket ne csupán letegyék, hanem egyenesen elhajítsák, őt nem tudtam megnyerni e meggyőződésem számára, mivel maga égett e harc hevében, s úgy vélte, hogy eleget kell tennie apja akaratának. Boldog ama ház, amely nem csak a büntetlenséget szerezte meg, hanem a jogosultságot is arra, hogy vádaskodjék, Deiotarus igen nyomorult, mivel az emel ellene vádat, aki ugyanabban a táborban volt, és nem

elé, hogy a te színed előtt, hanem ráadásul övéi vádolják! Nem tudtok megelégedni a magatok sorsának kedvező alakulásával, Castor, anélkül, hogy rokonaitokat romlásba ne döntenétek?

XI. (30) Álljon ám fenn ez az ellenséges viszony, noha nem kellene fennállnia (Deiotarus király emelte fel ugyanis alacsony és névtelen családokat a sötétségből a fénybe. Ki hallotta előbb atyádról, hogy kicsoda, minthogy, kinek a veje?), s noha háládatlanul és istentelenül megtagadtátok a rokoni köteléket, ellenséges érzületeteket mégis emberhez méltóbb módon fejezhetnétek volna ki, s nem azzal, hogy koholt váddal üldözitek, életére törtök és főbenjáró ügyben vádoljátok. Ám legyen, engedjük meg még ezen elvetemültséget és hatalmas gyűlöletet is, ám olyannyira, hogy (ezáltal) az élet, a közjó és az emberiség minden jogát meggyalázzák? Egy rabszolgát rábeszéléssel felbujtani, reménykeltő ígéretekkel megvesztegetni, házadba csalni, ura ellen felfegyverezni, ezzel nem csak egyetlen rokonodnak, hanem a minden családnak üzensz istentelen háborút. Ugyanis ha egy rabszolga ily elvetemült megvesztegetése nem csupán büntetlenül marad, hanem még egy ily jelentős tekintély is mögötte áll, akkor semmilyen fal, semmilyen törvény és semmilyen jog nem fogja életünket megvédeni. Mihelyst ugyanis az, ami házunkon belül van, büntetlenül megszökhet, és ellenünk harcolhat, a szolgaság uralomra emelkedik, az uralom pedig szolgaságba süllyed. Ó idők, ó erkölcsök! (31) Ama Cn. Domitius,²¹ akit ifjúkorunkban consulként, censorként és pontifex maximusként láttunk, midőn mint néptribunus M. Scaurust, az állam első emberét a népgyűlés törvényszéke elé idézte, és Scaurus rabszolgája őt otthonában titokban fellekereste, s azt mondta neki, hogy ura ellen vádat kíván emelni, lefogatta őt, és Scaurushoz vitette. Lásd, mily nagy a különbség, még akkor is, ha Castort méltánytalanul

vetem össze Domitiusszal, ő még ellenségéhez is visszaküldte annak rabszolgáját, te azt nagyatyád mellől csábítottad el, ő még a meg nem vesztegetett rabszolgát sem akarta meghallgatni, te megvesztegetted azt, ő visszautasította, hogy egy rabszolga ura ellen nyújtson neki segítséget, te még mint vádlót is felhasználtad. De csak egyszer vesztegettétek meg? (32) Nemde, miután tanúvallomást tett, és nálad időzött, visszamene-kült a követekhez? Nemde elment a jelenlevő Cn. Domitiushoz? Nemde bevallotta, mikor azt Ser. Sulpicius,²² e felette jeles férfiú, aki épp akkor Domitiusnál étkezett, és T. Torquatus ezen igen kiváló ifjú is hallotta, hogy te őt megvesztegetted, s hogy ígéretekkel vetted rá a csalásra? XII. Mily rettenetes, mily kegyetlen, mily mérhetetlen embertelenség! Ezért jöttél hát e városba, hogy e város jogrendjét és hagyományait megfertőzd, s hogy államunk emberiségét családoddal szemben tanúsítandó elvetemültségeddel bemocskold?

(33) Ám mily ravaszul válogattad össze a vádakát! „Blesamius”²³ – mondja (a vádló), ugyanis e felette kiváló és előtted nem ismeretlen férfiú nevében rágalalmazott téged – „azt szokta volt írni a királynak, hogy gyűlölet tárgya vagy, hogy zsarnoknak tartanak, hogy a királyok szobrai között felállított szobrod az emberek lelkét mélyen felháborította, s hogy nem szoktak tapssal köszönteni.” Ugye észreveszed, Caesar, hogy mind ezt rosszakaróidnak a városban terjesztett pletykáiból szedték össze? Blesamius azt írta volna, hogy Caesar zsarnok? Ugyanis sok polgár (levágott) fejét látta, s azt, hogy Caesar parancsára sokakat kínoztak, vertek és öltek meg, sok otthont dúltak fel és pusztítottak el, s a forumot felfegyverzett katonákkal töltötték meg.²⁴ Ezeket minden polgárháborús győzelem estében megtapasztaltuk, a te győzelmednél azonban nem láttuk. (34) Te vagy az egyetlen, Caesar, kimondom, akinek győzelme során csak

fegyveresek estek el. S akit mi, akik a római nép legnagyobb szabadságában szabadnak születtünk, nemcsak hogy nem nevezünk zsarnoknak, hanem a győzelemben a legkíméletesebbnek tartunk, ő tűnék Blesamius számára, aki egy királyságban él, zsarnoknak? Hiszen ki tenne panaszt éppen egyetlen szobor miatt, mikor oly sok szobrot láthat? Valóban irigyelnünk kell annak szobrait, akinek győzelmi jelvényeit nem irigyeljük. Ha ugyanis a hely kelt gyűlölséget, egyetlen hely sem kiválóbb a szobor számára, mit a forumi szószerék.²⁵ A tapsot illetően pedig mit feleljek? Ezt te sohasem óhajtottad, és gyakorta maga a csodálat tartotta vissza ettől az ámulatba ejtett embereket, és talán azért hagytak fel vele, mert semmiféle megszokott dolog nem tűnt hozzád méltónak.

XIII. (35) Úgy vélem, semmit sem hagytam ki, valamit azonban félretettem az ügy végére. Ez pedig olyasvalami, hogy beszédem téged teljességgel ki fog engesztelni Deiotarusszal. Most már ugyanis nem tartok attól, hogy te haragszol rá, attól félek, nehogy arra gyanakodj, hogy ő neheztel rád valami miatt. Ez egyáltalában nincsen így, hidd el nekem, Caesar. Arra emlékszik ugyanis, mit tartott meg általad, s nem arra, mit vesztett el, s nem véli úgy, hogy megbüntetted őt, hanem, mivel úgy ítéled meg, hogy sokaknak sok mindent kell adnod, nem tiltakozik az ellen, hogy mindezt tőle vedd el, minthogy ő a másik oldalon állott. (36) Ugyanis, ha ama Nagy Antiochus,²⁶ Ázsia királya, akit, miután L. Scipio legyőzte, arra kényszerítették, hogy birodalmát a Taurusig vonja vissza, és Ázsia mindazon részét, amely most a mi provinciánk, elvesztette, azt szokta volt mondani, hogy a rómaiak jóindulatúan jártak el vele szemben, mivel egy túlon túl nagy közigazgatás terhéértől megszabadíttatván országának szűkebb határát kell igazgatnia, úgy Deiotarus sokkal könnyebben megvigasztalódhatik. Amaz ugyanis örültségének, ő csak eltévelyedésének büntetését

nyerte el. Mindent megadtál Deiotarusnak, Caesar, mikor engedélyezted neki és fiának a királyi cím viselését. E címet megtarthatván és megőrizhetvén úgy véli, hogy irányában a római nép egyetlen jótéteménye, s a senatus egyetlen határozata sem csorbított. Nagy és emelkedett lélek, soha nem fogják legyőzni ellenségei, de még a sors sem. (37) Úgy gondolja, hogy egyrészt igen sokat szerzett korábban tettei révén, másrészt pedig igen sokat birtokol lelkében és nemes jellemében, amit semmiféleképpen sem veszíthet el. Hisz mely végzet, mely balszerencse vagy mely rettenetes jogtalanság tehetné semmivé az összes fővezérünk Deiotarusra vonatkozó határozatait? Ugyanis mindenki dicsérettel ékítette, aki, miután elérte azon életkort, hogy a táborban tartózkodhatott, Ázsiában, Kappadókiában, Pontusban, Kilikiában és Szíriában²⁷ háborút viselt, s a senatusnak róla szóló oly sok és oly megtisztelő határozatát, amelyeket a római nép iratai és okmányai között tartanak nyilván, mely idő ronghatja le, s boríthatja a feledés homályába? Mit mondjak jelleméről, nagylelkűségéről, tekintélyéről és állhatatosságáról? Ezeket minden tudós és bölcs a legfőbb, némelyek pedig az egyedüli jónak mondták, amelyekkel az erény nem csupán a jó, hanem a boldog élethez is megelégszik. (38) Ezek felett elmélkedvén és gondolkodván éjjel és nappal nemcsak hogy nem neheztel rád (hiszen akkor nem csupán hálátlan, hanem örült is volna), hanem öregségének minden csendes nyugalma is a te kegyességéd ajándékának tekinti.

XIV. Eddig is ilyen érülettel viseltetted, s nem kételkedem abban, hogy leveleddel, amelynek másolatát olvastam, s amelyet neki szánván Tarracóban²⁸ Blesamiusnak átadtál, méginkább reményt öntöttél belé, s minden aggodalmától megszabadítottad. Arra indítod ugyanis, hogy reménykedjék, és bizakodjék, és tudom, hogy ezt nem ok nélkül szoktad írni. Emlékszem ugyanis, hogy szín-

te ugyanezen szavakkal írtál nekem is, és hogy nem ok nélkül buzdított jó reménységre leveled. (39) Deiotarus király ügye mélyen érint, mivel a közügyek hozták meg számomra barátságát, kölcsönös elhatározás fűzte egybe vendégbarátságunkat, a szoros kapcsolat mélyítette el baráti viszonyunkat, a legszorosabb kötődést pedig a nekem és hadseregemnek tett nagy jótéteményei hozták létre. Azonban mikor érte aggódom, ugyanakkor sok felette jeles férfiú miatt is aggódom, akiknek örök időkre meg kellene bocsátanod, nehogy kétségbe vonják jótéteményeidet, nehogy örök szorongás fészkelje be magát az emberek lelkébe, s nehogy az történjék, hogy azok közül valaki ismét félni kezdjek, akiket már egyszer megszabadítottál a félelemtől. (40) Nem volna helyénvaló, Caesar, amint az ily súlyos veszélyek közepette történni szokott, hogy megkíséreljem benned valamilyen szónoki fogással a részvétet felébreszteni. Nincs is rá semmi szükség. Osztályrészül szokott az jutni a könnyörgőknek és a nyomorultaknak anélkül, hogy azt szónoklatával bárki kicsikarná. Képzeld magad elé a két királyt,²⁹ és vizsgáld meg lelkedben, amit szemeddel nem tehetsz, bizonyosan meg fogod adni a szánalomnak, amit hirtelen haragodtól megtagadtál. Kegyességednek sok bizonyítéka van, de az a legékesebb, hogy sértetlenül hagyta azokat, akiket megmentettél. Ha ez a magánemberek iránt dicső cselekedet, sokkal inkább fogják a királyok esetében magasztalni. Államunkban a királyi cím mindig is szent volt, azonban a szövetséges és baráti királyoké a legszentebb.³⁰ XV. (41) E királyok attól féltek, hogy győzelmed esetén elvesztenék címüket, ám miután megarthatták, s te magad is megerősítetted ezeket, abban bíznak, hogy utódaikra is átörökíthetik. Saját személyükkel kezeskednek neked királyai-kért e királyi követek, Hieras, Blesamius és Antigonus, akik előtted és előttünk is régóta ismertek, ugyanczen hűség és erény sajátja

Dorylausnak is, akit nemrég Hierasszal együtt követségbe küldtek hozzád, mind a királyok legbelsőbb barátai, mind pedig, úgy remélem, általad is becsült férfiak. (42) Kérdezd csak meg Blesamiustól, vajon írt-e valamit a királynak méltóságod ellen. Hieras pedig magára vállalja az egész ügyet, s ama vádak mellett királya helyett magát ajánlja fel vádlottul. Emlékezőtehetségedre hivatkozik, amellyel kiváltképp kitűnsz, s állítja, hogy Deiotarus tetrarchiájában soha egy lépésre sem távozott mellőled, azt mondja, hogy rendelkezésedre állott attól fogva, mihelyst átlépted a határt, s egészen a határig kísért, melletted volt, mikor a fürdőből kijöttél, mikor az étkezés után megtekintetted az ajándékokat, mikor a hálóteremben nyugovóra tértél, s a következő napon is szakadatlanul körülötted volt. (43) Ezért tehát, ha azon dolgok közül, amelyeket itt vádként felhoztak, valóban kiterveltek valamit, nem tiltakozik az ellen, hogy azt az ő gaztetteként ítéld meg. Ezért, Caesar, légy meggyőződve arról, hogy a mai napon hozott ítéleted a királyoknak vagy a legszégyenletesebb s legnyomorúbb végromlást, vagy sértetlen hírnevet és megmenekülést fog hozni, ezek közül az egyiket kívánni a vádlók kegyetlenségének, a másikat érvényre juttatni a te kíméletességednek a sajátja.

Jegyzetek

¹ Ezúton mondom hálás köszönetet Maróti Egon professzor úrnak a fordítás lektorálásáért.

² A pro Deiotaro i. e. 45 végén született, mint Cicerónak Caesar előtt mondott harmadik és egyben utolsó beszéde (a pro Marcello és a pro Ligario után). Deiotarus kisázsiai uralkodót a senatus a királyi és a római nép szövetségese címmel tüntette ki, ő azonban a polgárháborúban Pompeius mellé állt, amit Caesar utóbb nem tudott neki megbocsátani. Büntetésként megfosztotta területeinek egy részétől és adófizetésre kötelezte. Ezen helyzetet akarta Deiotarus veje kihasználni, s hogy apósa országát megkaparinthas-

sa, vádat emelt a király ellen, miszerint az Caesar meg akarta gyilkolni. A vád legfőbb tanúja a király unokája volt, a védelmet pedig Cicero vállalta. Szabályos és törvényes perről ebben az esetben természetesen nem beszélhetünk, hiszen az eljárás nem a fórumon zajlott, hanem Caesar házában, aki saját ügyében egyszerre töltötte be a vádló és a bíró szerepét. Az átlátszóan hamis vádat Cicero könnyedén cáfolta meg, ám az ügyben hivatalos döntésre soha nem került sor.

³ A követeket Deiotarus küldte Rómába.

⁴ Ehhez bővebben lásd Molnár I.: Tanúvallomások (kínvallatás) értékelése a bűnösség megállapításánál az ókori római büntetőjogban. In Emlékkönyv Szabó A. egyetemi tanár 70. születésnapjára. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Iuridica et Politica*, Tom. LIII. 1-25. Szeged, 1998. 243. és köv.

⁵ Cicero kilikiai helytartósága idején kapta meg az imperatori méltóságot, amelytől a polgárháború után Caesar sem fosztotta meg, vö. Cic. Lig. 7.

⁶ Cicero itt Lucius Domitiusra, Publius Scipióra, Marcellusra és Catóra gondolt, akik azon törvényjavaslatot támogatták, miszerint Caesarnek le kellene mondania a galliai helytartóságról, s hogy távollétében nem pályázhat a consulatusra. Ezen tervek miatt vonult be végül Caesar seregével Itáliába.

⁷ Caesar 48/7-ben győzte le Egyiptomban a pompeianusokat, Alexandriában a nép több hónapig szorongatta a rómaiakat, mivel felháborította őket Caesar és Cleopatra szövetsége.

⁸ Cn. Domitius Calvinusnak, akit Caesar a pharsalosi csata után nevezett ki Kis-Ázsia helytartójává, Pharnaces, Armenia királya ellen viselt háborújához Deiotarus támogatást nyújtott.

⁹ Castor, Deiotarus király unokája.

¹⁰ Mind a görögöknél, mind a rómaiaknál számos egyéb funkciója mellett, a főisten (Zeus xenios, Iuppiter hospitalis) védte a vendégbarátság intézményét.

¹¹ Cicero itt III. Attalos, pergamoni királyra utal, aki birodalmát 133-ban végrendeletileg Rómára hagyta. Cicero összetéveszti Attalost Antiochos Sidetesszel, Róma másik szövetségésével.

¹² A királyi székhely közelében fekvő erőd, a név Strabónnál (12.5.) is megtalálható.

¹³ A rómaiak általánosan bevett módszere az emésztés megkönnyítésére, Caesar állítólag or-

vosi javallatra alkalmazta (vö. Cic. Ad Att. 13.52).

¹⁴ Utalás arra, hogy Deiotarus király csaknem teljes haderejét elvesztette a Pompeius elleni háborúban.

¹⁵ Az alexandriai harcokat követően Caesar Ázsiába ment, ahol Deiotarus segítségével elgyőzte Pharnacest, Armenia királyát, majd visszatérően Afrikába Thapsosnál és Uticánál vereséget mért a pompeianusok Scipio és Cato vezette seregeire.

¹⁶ Ismeretlen szerzőtől származó görög verssor: Erreto philos syn ekhthró.

¹⁷ A következőkben Deiotarus király jellemzésére felsorolt éreynkatalogust Cicero igen gondosan állította össze, ugyanis ebbe azon érenyeket vette fel, amelyeket Caesar saját maga számára is követendőnek ítélt.

¹⁸ Deiotarus eredetileg Nyugat-Galatia tetrarchájának tisztségét viselte.

¹⁹ Cicero proconsulatusa idején.

²⁰ Pompeius seregében.

²¹ Cn. Domitius Ahenobarbus, a 104-es év néptribunusa és a 96-os év consula. (Feltehetően azonos a 14. §-ban említett Domitiusszal.)

²² Cicero korának legkiválóbb jogtudósa, személyéhez és működéséhez bővebben lásd NÓTÁRI T.: *Studiorum atque artium contentio* (Cic. Mur. 22-30.) *Aetas*, 1999/1-2. 225. és köv.

²³ A Caesarhoz küldött követség tagja.

²⁴ Természetesen erősen ironikus megjegyzés.

²⁵ Cicero nem mindennapi ügyességgel kerüli el, hogy ki kelljen térnie ezen kényes kérdésre, Caesar szobra ugyanis nem a rostra előtt állott a hadvezérek szobrai között, hanem a Capitoliumon a királyszobrok között, ami teljesen világosan mutatta Caesar ambícióit.

²⁶ A Seleukida Antochus király felett L. Scipio Asiaticus (Scipio Africanus fivére) 190-ben, a szír háború során Magnesiában aratott diadalt.

²⁷ Cicero itt több háborúra és hadvezérre, nevezetesen Sullára, Murenára, Lucullusra, Pompeiusra, Bibulusra, Caesarra és saját magára utal.

²⁸ Caesar e levelet feltehetően 46-ban írta a hispániai pompeianusok felett aratott győzelmi során.

²⁹ A két király: Deiotarus és fia.

³⁰ Erős túlzás, ugyanis Rómában legfeljebb ha az idegen királyok címe számított tiszteletre méltónak, vö. Liv. 27.19. *Regium nomen, alibi magnum, Romae intolerabile est.*